

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΤΑΦΟΣ ΣΠΗΛΙΑΣ ΕΟΡΔΑΙΑΣ*

Ο μακεδονικός τάφος που εντοπίστηκε και ανασκάφηκε στη Σπηλιά Εορδαίας¹ αποτελεί το πρώτο μνημείο του είδους² στην Άνω Μακεδονία³.

Για την ύπαρξη του τάφου ειδοποιηθήκαμε από έναν κυνηγό, κάτοικο Πτολεμαΐδας, ο οποίος τον υπέδειξε αφού προηγουμένως σιγουρεύτηκε με δική του έρευνα ότι δεν κρύβει τους θησαυρούς που περίμενε. Από τις δικές του επεμβάσεις στον τάφο, ο οποίος παρέμεινε ασύλητος και ανέπαφος στο διάβα τόσων αιώνων, διαταράχθηκαν οι ταφές με τα κτερίσματα στο θάλαμο, αφαιρέθηκαν θολίτες της καμάρας του προθαλάμου στο πέρασ της προς το θυραίο άνοιγμα και με μηχανικό εκσκαφέα που χρησιμοποίησε καταστράφηκε το αέτωμα (Εικ. 1, Σχέδ. 1).

* Το μνημείο ερευνήθηκε σε δύο ανασκαφικές περιόδους: Τον Αύγουστο 1986 ανασκάφηκε το εσωτερικό του θαλάμου και το Σεπτέμβριο 1987, οπότε αφαιρέθηκαν τα χώματα που είχαν εισχωρήσει στον προθάλαμο και αποκαλύφθηκε η πρόσοψη του τάφου.

Στην ανασκαφή αλλά και στην κατασκευή του στεγάστρου, εργασία που διάρκεσε πάνω από δύο μήνες, συμμετείχαν οι κ.κ. Α. Κύρινας, Δ. Πενογλίδης, Ν. Γκούνας, Θ. Καρπενήσης, Γ. Καρπενήσης, Κ. Πενογλίδης, Γ. Κύρινας, Μ. Φτάκας.

Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η συμμετοχή της αρχαιολόγου κ. Αρετής Χονδρογιάννη καθώς και του συντηρητή κ. Δαμιανού Πενογλίδη, ο οποίος ανέλαβε τη συντήρηση και την αποκατάσταση των ευρημάτων. Τα μεταλλικά του τάφου συντηρήθηκαν από τους συντηρητές των εργαστηρίων της Πέλλας κ.κ. Μιλτιάδη Μυλωνά και Βεργή Στάγκο.

Στην προσπάθεια δημιουργίας στεγάστρου για την προστασία του τάφου, είχαμε την πολύτιμη υλική και ηθική συμπαράσταση του μηχανικού κ. Γ. Ρούσση, προϊσταμένου του Κλιμακίου Αποκατάστασης Περιβάλλοντος της ΔΕΗ Πτολεμαΐδας και του Προέδρου της Κοινότητας Σπηλιάς.

Χορηγοί της αποκάλυψης και της προστασίας του μνημείου υπήρξαν εκτός από το Υπουργείο Πολιτισμού, το Υπουργείο Βόρειας Ελλάδας (υπουργοί κ.κ. Ι. Παπαδόπουλος και Στ. Παπαθεμελής) και η Νομαρχία Κοζάνης (Νομάρχης κ. Γ. Κεραμάρης, εισηγητής ο μηχανικός κ. Γ. Βλατής).

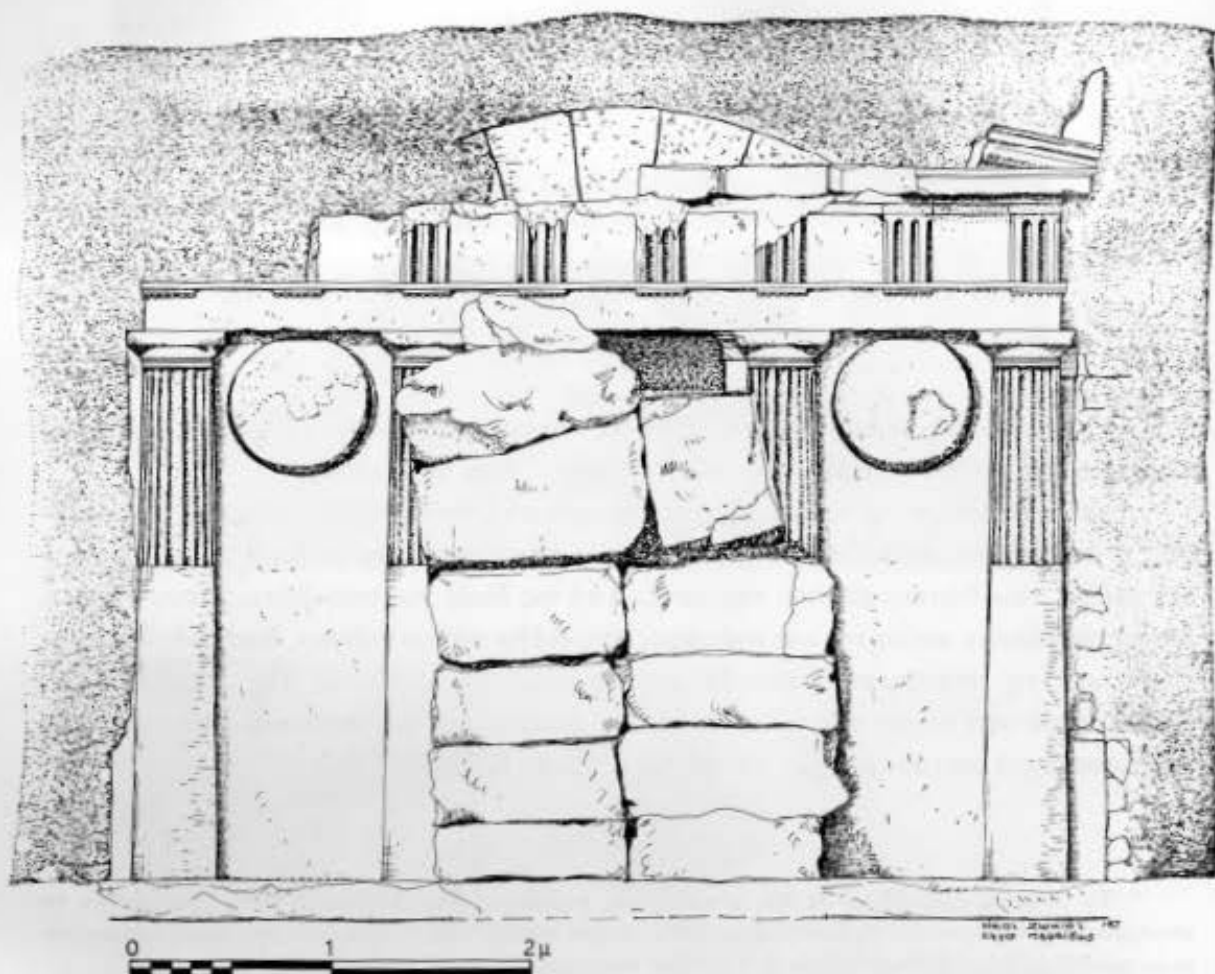
Σ' όλους απευθύνω θερμές ευχαριστίες.

Για τα σχέδια αλλά και για την πολύτιμη συνεργασία όσον αφορά τις μετρήσεις, ευχαριστώ τους αρχιτέκτονες κ. Ν. Ζωχιό και κ. Ό. Περισίδου.

1. Κατά την προφορική ανακοίνωση έγινε σύντομη, αλλά σφαιρική παρουσίαση του τάφου — αρχιτεκτονική, κτερίσματα, αναφορά στο χώρο και στα ευρήματά του. Εδώ λόγω του ορίου των σελίδων που επιβλήθηκε δίνουμε το πρώτο μέρος με την αρχιτεκτονική του μνημείου.

2. Για τους μακεδονικούς τάφους γενικά βλ. Δημ. Παντερμαλής, Μακεδονικά 12, 1972, 147 κ.ε., Β. Gössel, Makedonische Kammergräber (1980) με παλιότερη βιβλιογραφία. Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι, (1984).

3. Η Άνω Μακεδονία εξακολουθεί μέχρι σήμερα να παραμένει «συστηματικά» ανερευνητή. Ωστόσο μια σειρά από υπόγεια κτιστά ταφικά μνημεία που έχουν αποκαλυφθεί και χρονολογούνται στην

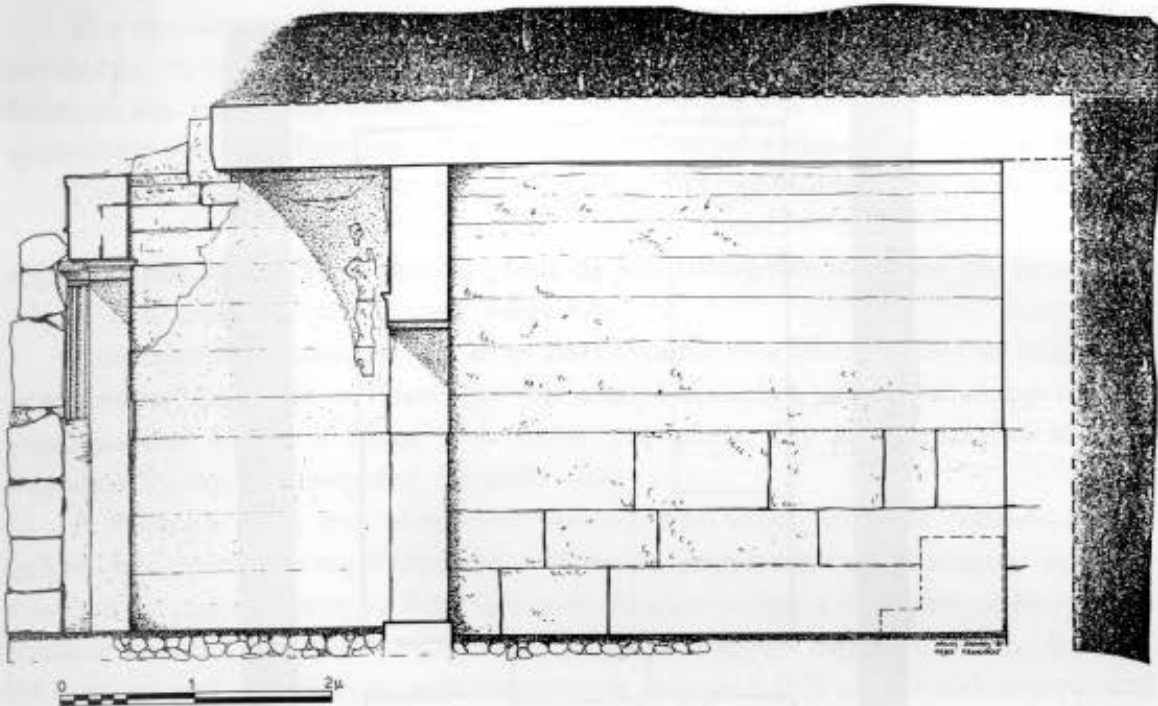
Σχ. 1. Πρόσοψη μακεδονικού τάφου Σπηλιάς Εορδαίας.

Παρουσία τύμβου δε διαπιστώσαμε πάνω από τον τάφο. Πολύ πιθανό, αν υπήρχε, να διαλύθηκε από τη βαθιά άρση, που επιχειρήθηκε τα δύο τελευταία χρόνια και ήταν η πρώτη αιτία της μετατόπισης των δύο θολιτών της καμάρας, σύμφωνα με τη μαρτυρία του αγρότη.

Όπως φάνηκε από τομή σε βάθος στην πρόσοψη και εσωτερικά στη ΒΑ γωνία

ύστερη αρχαιότητα μπορούν να θεωρηθούν σαν επιβιώσεις του τύπου των μακεδονικών τάφων στα χρόνια αυτά: 1) Χτιστός καμαρωτός τάφος με θολωτό-καμαρωτό δρόμο στη θέση Τσακίλι Αγ. Παρασκευής (Γ. Καραμήτρου, ΑΔ 1982, Χρονικά), 2) Καμαρωτός τάφος στη θέση Αγ. Αικατερίνη Ροδιανής, Ι. Τουράτσογλου, ΑΔ 24, 1969 Χρον. 329-30, 3) Δύο τάφοι στη Ράχη Τσέικα - Αγ. Μηνάς Λιανής, Α. Ανδρειωμένου, Αρχαία Μακεδονία Ι 235 κ.ε. (ΑΔ 22, 1967, Χρον. 413, ΑΔ 24, 1969, Χρον. 332 κ.ε.).

Τέλος τμήματα λίθινης θύρας, κατωφλιού, υπέρθυρου, παραστάδων και χάλκινο έλμο από υπόγειο ταφικό κτίσμα μετέφερε ο Αντ. Κεραμόπουλλος από τις Λικνάδες στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου, ΠΑΕ 1935, 44-45 (Παπαδάκης, Αθηνά 25, 1913, 443). Μεγάλο τμήμα της θύρας αυτής, που υπάρχει μέχρι σήμερα στο Γυμνάσιο Τσοτυλίου, διακοσμημένο με ανάγλυφες εφηλίδες δε διαφέρει από παρόμοιες θύρες Μακεδονικών τάφων.

Σχ. 2. Κατά μήκος τομή μακεδονικού τάφου Σπηλιάς Εορδαίας.

του θαλάμου⁴ ολόκληρο το κτίσμα εδράζεται σε στρώμα από λατύπη και μικρές πέτρες⁵ (Σχ. 2-5).

Δεξιά και αριστερά της πρόσοψης και στον ενδιάμεσο μεταξύ του σκάμματος και των μακრიών πλευρών χώρο, υπάρχει μικρό μπάζωμα από αργές και πλακερές πέτρες⁶ καθώς και από ένας γωνιόλιθος κατακόρυφα τοποθετημένος πάνω στο στυλοβάτη⁷ (Εικ. 1, Σχ. 1).

Ο τάφος έχει προσανατολισμό Β-Ν με την είσοδο στο Νότο και δε διαθέτει ιδιαίτερα διαμορφωμένο κλιμακωτό ή χτιστό δρόμο⁸. Ωστόσο στρώση από χαλίκια και μικρές πέτρες πάχους 0,15-0,20 μ. που παρατηρήσαμε σε αρκετό μήκος και

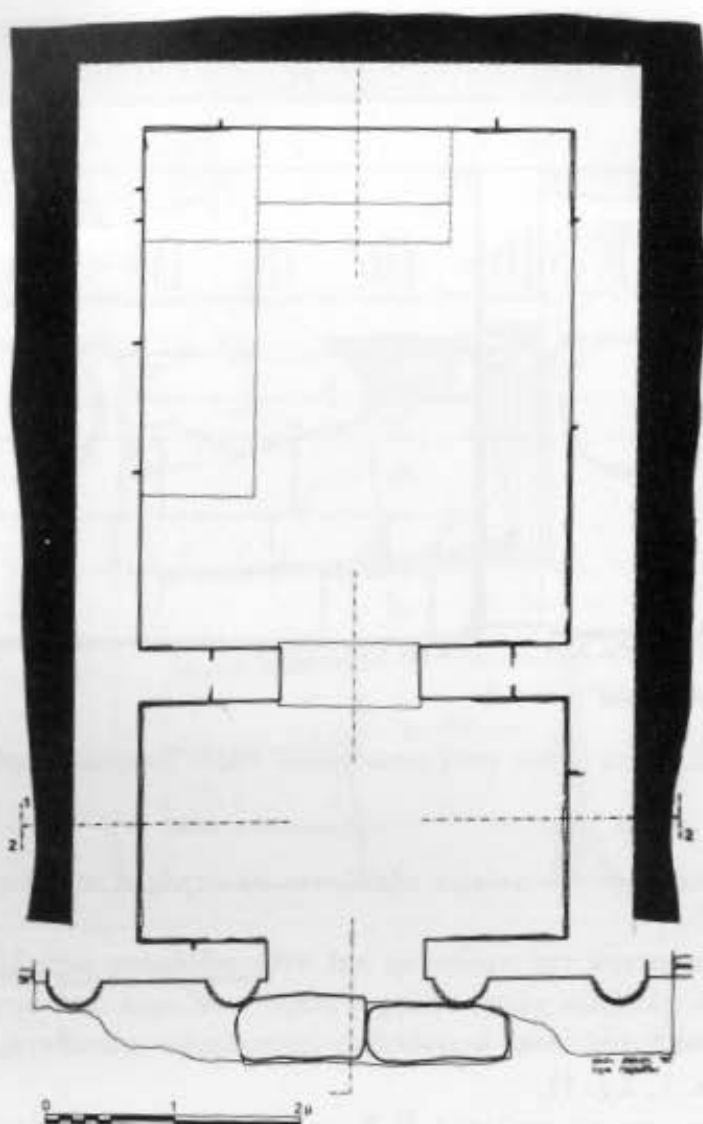
4. Στο σημείο αυτό «αχτύπησαν» κι έσκαψαν το δάπεδο οι αρχαιοκάπηλοι τον χειμώνα πιθανόν του '86-'87 μετά τον εντοπισμό του τάφου και την ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του.

5. Πρβλ. Κ. Ρωμαίος, Ο μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, (1951) 15, Φ. Πέτσας, ό.π. 45.

6. Βλ. παρόμοιο γέμισμα Φ. Πέτσας, ό.π. 22, σημ. 1 (Δίον-Καρίτσα-Μακαρόνας ΠΑΕ 1955, 151).

7. Αν οι γωνιόλιθοι αυτοί ανήκουν στους τοίχους και εξέχουν δεν είμαστε σε θέση να το γνωρίζουμε. Δόμος-πλάκα του στυλοβάτη που εξέχει αριστερά της εισόδου, δεν αποδόθηκε στο σχέδιο βλ. εικ. 1.

8. Βλ. Δημ. Παντερμαλής, ό.π. 147, σημ. 3 όπου προτείνεται ο διαχωρισμός των τάφων σε δύο κατηγορίες, με χτιστό μνημειώδη δόμο και με μνημειώδη πρόσοψη χωρίς δόμο, Β. Gössel, ό.π. 13-14. Ωστόσο στον τάφο Αγ. Παρασκευής Θεσσαλονίκης (Κ. Σισμανίδης ΛΑΑ XV, 1982, 2, 281) παρατηρούμε χτισμένο με πλιθιά δρόμο και επιχρισμένο με κονίαμα που καταλήγει σε «αυλή» μπροστά στη μνημειακή πρόσοψη του τάφου. Πρβλ. και δρόμο στον τάφο του Kinch (Αικ. Ρωμιοπούλου - Ι. Τουράτσογλου, ΑΕ 1971, 148-9) με επιχρισμένες τις παρειές.

Σχ. 3. Κάτοψη μακεδονικού τάφου Σπηλιάς Εορδαίας.

καλύπτει σχεδόν το πλάτος της πρόσοψης, εξυπηρετούσε πιθανόν την πρόσβαση σε μεταγενέστερες ταφές. Είχε κλίση από έξω προς τα μέσα που έσβηνε σε ύψος 1,55 μ. περίπου από το κατώτερο σημείο της πρόσοψης⁹.

Είναι μακρόστενος διθάλαμος με διαστάσεις στο εσωτερικό πλάτους 3,36 μ., συνολικού μήκους 6,52 μ. στη δυτική πλευρά και 6,45 μ. στην ανατολική¹⁰ (Σχ. 2, 3).

Μπορούμε δηλαδή να τον κατατάξουμε, σύμφωνα με την τυπολογία που έχει προταθεί, στους μεγάλους μακεδονικούς τάφους¹¹.

9. Πρβλ. Κεκλιμένο σκαπτό επίπεδο στον τάφο των Λευκαδίων, Φ. Πέτσας, ό.π. 21-22.

10. Πρβλ. παρόμοιες αποκλίσεις σε τάφο της Βεργίνας, Δ. Παντερμαλής, ό.π. 153, σημ. 1 και Λευκαδίων, Φ. Πέτσας, Ο Τάφος των Λευκαδίων, (1966) 45.

11. Δ. Παντερμαλής, ό.π. 181-2, Β. Gössel, ό.π. 31 κ.ε.

Για την κατασκευή του έχουν χρησιμοποιηθεί τρία είδη λίθων της περιοχής. Στις κατώτερες τρεις σειρές των μακρών πλευρών αλλά και στη βόρεια πλευρά του θαλάμου και για τον κατώτερο δόμο του τοίχου δεξιά της εισόδου στο θάλαμο, έχει χρησιμοποιηθεί γκριζόμαυρος ασβεστόλιθος, ανθεκτικό ανθρακικό πέτρωμα (Εικ. 2).

Για τα υπόλοιπα τμήματα του κτίσματος έχει χρησιμοποιηθεί σε μεγαλύτερο ποσοστό υπόλευκος ασβεστολικός τόφος και σε πολύ μικρό ποσοστό αμμούχος ασβεστολικός τόφος. Τον παρατηρήσαμε σε δύο λίθους που κλείνουν την είσοδο του τάφου, στα επίκρανα των παραστάδων κ.α.

Διαφοροποίηση υπάρχει και στην επεξεργασία των επιφανειών των λίθων που χρησιμοποιήθηκαν. Σε αντίθεση με την αδρά λαξευμένη με βελόνι επιφάνεια του γκριζόμαυρου λίθου, ο τόφος που λόγω της φύσης του λαξεύεται πιο εύκολα, παρουσιάζει πιο επιμελημένη, επίπεδη όψη.

Η διαφορά αυτή στο υλικό της δόμησης του τάφου επέβαλε πιθανόν και τη χρήση δύο τρόπων επιχρίσματος¹². Όλες οι επιφάνειες του θαλάμου και του προθαλάμου, με εξαίρεση τα δάπεδα και τα θυρώματα έχουν καλυφθεί με ένα χοντρό στρώμα από λάσπη, κοκκινωπό χρώμα ζυμωμένο με άχυρα πάχους 0,008 μ. Ακολουθεί στρώμα από γκριζόλευκο ασβεστοκονίαμα, πάχους 0,002 μ., που καλύπτεται από λευκό ισχυρό και λείο κονίαμα, πάχους 0,003 μ.

Σε μεγαλύτερο ποσοστό και μετά το άνοιγμα του τάφου, αποκολλήθηκε το δεύτερο μαζί με το τρίτο στρώμα, ιδιαίτερα από το γκριζόμαυρο λίθο. Στην πρόσοψη εκτός από τις επιφάνειες των δύο ασπίδων (βλ. παρακάτω) χρησιμοποιήθηκαν τα δύο λεπτότερα στρώματα κονιάματος με πάχη 0,003 μ. και 0,002 μ. αντίστοιχα.

Από γωνιασμένους πωρόλιθους και μικρούς αργούς λίθους στο πάνω μέρος φραζόταν και φράζεται ακόμα η είσοδος του τάφου (έπεσαν μόνον οι προς τα δεξιά μας τρεις λίθοι (Εικ. 1, Σχ. 1). Οι τέσσερις επάλληλες σειρές από δύο λίθους φαίνεται ότι διατηρούν την αρχική τους θέση, ενώ οι λίθοι του πάνω τμήματος μετακινούνταν κατά τις διαδοχικές ταφές. Κατώφλι δεν υπάρχει ούτε ίχνη ξύλινης ή μαρμάρινης θύρας.

Ο τάφος έχει πρόσοψη δωρικού ρυθμού με ελεύθερο αέτωμα που κρύβει την καμάρα. Οι διαστάσεις είναι, πλάτος επιστυλίου 4,56 μ., ύψος μέχρι το οριζόντιο γείσο 3,52 μ. και σωζόμενο ύψος 3,75 μ., ενώ μέχρι την κορυφή του αετώματος θα έφθανε 4,21 μ.

Τέσσερις δωρικοί ημικίονες δύο στα άκρα και δύο που πλαισιώνουν το θυραίο άνοιγμα, με ελαφρά κυρτό εχίνο και άβακα, αποτελούν τα εικονικά στηρίγματα του τάφου και πατούν πάνω στο στυλοβάτη, το επίπεδο του οποίου είναι το ίδιο με το

12. Πρβλ. για χρήση ασβεστολικού τόφου σε τάφους Πέλλας και Παιονίας, Φ. Πέτσας. Χαριστήριο εις Α. Κ. Ορλάνδον, 234 κ.ε. Κονιάματα καλύπτουν το εσωτερικό και την πρόσοψη κάθε Μακεδονικού τάφου, Φ. Πέτσας, ό.π. 38, «Τα κατά την ταφήν ορατά μέρη του κτιρίου». Μοναδική είναι η περίπτωση του τάφου του Φιλίππου στον οποίο η καμάρα εξωτερικά καλύπτεται με αυδατοστεγές κονίαμα», Μ. Ανδρόνικος, ΑΑΑ 1977, 15, Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα, οι βασιλικοί τάφοι, (1984), 65. Για κονιάματα βλ. Α. Κ. Ορλάνδος, Υλικά Δομής Α, 2, (1958) 46 κ.ε., Β. Güssel, ό.π. 38 κ.ε.

δάπεδο του προθαλάμου (Εικ. 1, Σχ. 1, 2, 6). Μεταξύ των πρώτων γλυφών και του τοίχου μεσολαβεί επίπεδο τμήμα πλάτους 0,035-0,04 μ.

Οι ημικίονες έχουν το κάτω τμήμα τους μέχρι ύψος 1,58 μ.¹³ αρράβδωτο και το πάνω ύψος 1 μ. αποτελούμενο από οκτώ ραβδώσεις. Η περίπτωση είναι μοναδική για το σύνολο των μέχρι σήμερα ανασκαμμένων μακεδονικών τάφων, πέντε από τους οποίους παρουσιάζουν δωρικούς ημικίονες στην πρόσοψη: Ο τάφος του Φιλίππου και ο τάφος του τύμβου Μπέλλα στη Βεργίνα¹⁴, ο χαμένος σήμερα τάφος στο 5ο ή 8ο χλμ. της οδού Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου¹⁵, ο μεγάλος τάφος των Λευκαδίων¹⁶ και ο τάφος Αγίου Αθανασίου I¹⁷.

Οι ημικίονες παρουσιάζουν μείωση προς τα πάνω, διάμετρο κάτω 0,43 μ. και πάνω 0,36 μ.¹⁸, και το ύψος τους αντιστοιχεί με το εξαπλάσιο της κάτω διαμέτρου. Αντίστοιχα αντίθετη μείωση παρουσιάζεται στα μεταξύ των ημικιώνων τμήματα των τοίχων, πλάτους κάτω 0,82 μ. και πάνω 0,88 μ.

Στο υποτραχήλιο διακρίνονται τρεις ραβδωτοί δακτύλιοι, εχίνος έχει διάμετρο ίση με το μήκος των μεσαίων αβάκων, που μετρούν 0,43 μ., ενώ οι ακραίοι μετρούν 0,49 μ.· ύψος άβακα 0,17 μ. και εχίνου με υποτραχήλιο 0,18 μ.

Οι ακραίοι άβακες έχουν μεγαλύτερο μήκος επειδή συνεχίζουν για λίγο προς τα πλάγια (Εικ. 3). Αποτελούνται από ξεχωριστό λίθο σε σχέση με τους δωρικούς ημικίονες που δεν είναι ούτε μονόλιθοι, ούτε συμφυείς με τον τοίχο. Αποτελούνται από δύο κομμάτια το αρράβδωτο κάτω τμήμα και το πάνω με τις ραβδώσεις και τον εχίνο που κολλούν πάνω στον τοίχο της πρόσοψης¹⁹.

Εσωτερικά του θυραίου ανοίγματος οι δύο δωρικοί ημικίονες που το πλαισιώνουν μετατρέπονται σε παραστάδες (Εικ. 4, Σχ. 4). Το επίκρανο, πλάτους πάνω 0,28 μ., αποτελείται από ταινία ύψους 0,07 μ. ιωνικό και λέσβιο κυμάτιο με ταινιωτή επίστεψη συνολικού ύψους 0,14 μ. Το άνοιγμα της εισόδου δεν παρουσιάζει μείωση προς τα πάνω, έχει ύψος 2,76 μ. και πλάτος 1,22 μ., πολύ μεγαλύτερο των

13. Μέχρι το ύψος αυτό περίπου έφθανε και ο στρωμένος με λατύπη και χαλίκια «δρόμος» όπως αναφέραμε παραπάνω. Η διαφορά στην απόχρωση του κονιάματος των δύο επιφανειών —κάτω φαίνεται πιο «καθαρή»— δηλώνει πιθανότατα ότι ο τάφος μετά την κατασκευή του και την πρώτη ταφή καλύφθηκε οριστικά μέχρι το σημείο αυτό, ενώ το πάνω τμήμα εμφανιζόταν μαζί με την απόφραξη της εισόδου για τις μεταγενέστερες ταφές.

14. Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα, Οι βασιλικοί τάφοι, (1984) 68, εικ. 30, 35 εικ. 12.

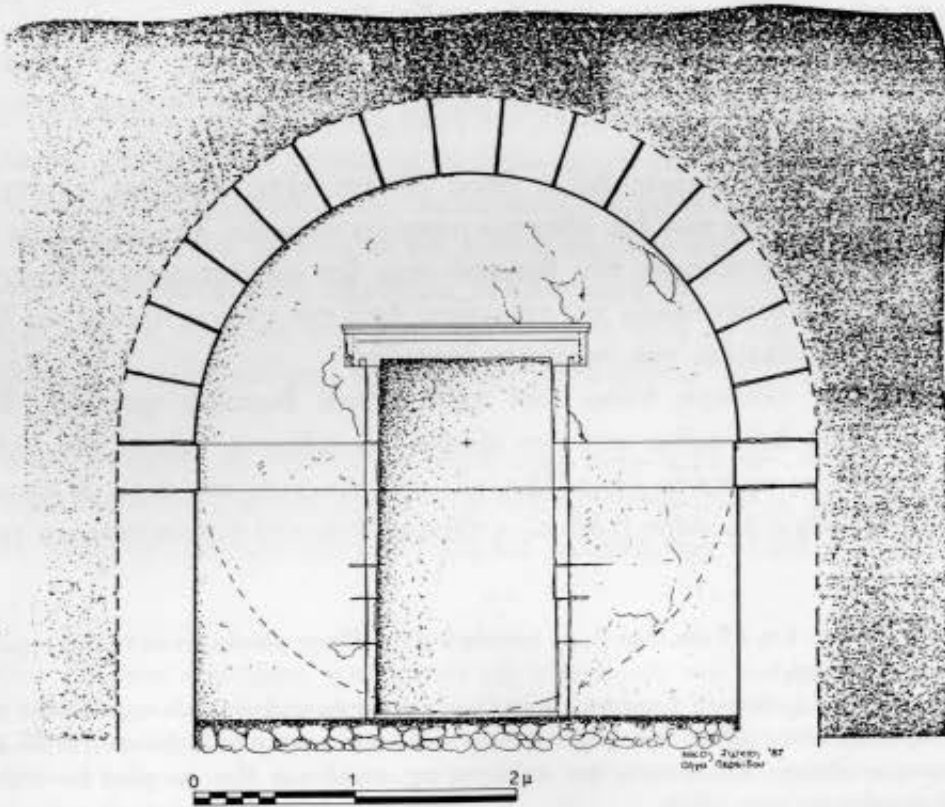
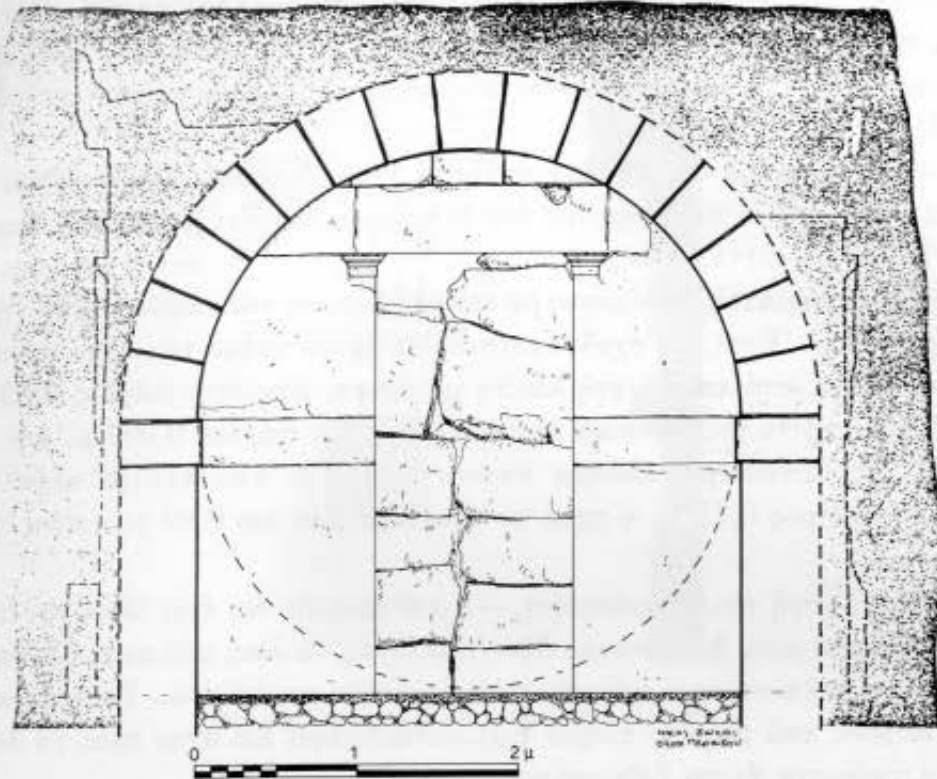
15. B. Gössel, ό.π. 271, E. Cardner S. Casson, BSA 23, 1918/19, 40 πίν. 12, K. Σισμανίδης, «Θεσσαλονίκη», 1985, 45 πίν. 64, 65 α, β.

16. Φ. Πέτσας, ό.π. 62-64, πίν. Α.

17. B. Gössel, ό.π. 79-85, Φ. Πέτσας, ΑΔ 22, 1967, Χρον., 399, πίν. 302 α-β, Μακεδονικά 9, 1969, αρ. 68, 167-8, πίν. 68-70 και Μακεδονικά 15, 1975, 174 αρ. 68, εικ. 22-26, πίν. 70.

18. Με τη «διάμετρο» υπονοείται το πλάτος του ημικίονα, που σε τομή δεν είναι ακριβώς ημικύκλιο. Βλ. σχετικά Φ. Πέτσας, ό.π. 61 και 62, σημ. 3, με πλούσια βιβλιογραφία για τους ημικίονες, αμφικίονες και πεσσοκίονες.

19. Πρβλ. ημικίονες τάφου της Βεργίνας, K. Ρωμαίος, ό.π. 14, 18. Το αντίθετο συμβαίνει στον μεγάλο τάφο των Λευκαδίων, Φ. Πέτσας, ό.π. 32, 34, 62, όπου οι ημικίονες δεν είναι αυτοτελείς, αλλά συμφυείς με τους τοίχους.

Σχ. 4, 5. Εγκάρσιες τομές μακεδονικού τάφου Σπηλιάς Εορδαίας.

μετακιονίων²⁰. Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατηρήσουμε ότι τα επίκρανα διαμορφώνονται στο λίθο, δεν είναι συμφυή με τα κιονόκρανα των ημικίωνων, αλλά, όπως και τα κατώτερα τμήματα που δηλώνονται μόνο με κονίαμα, είναι συμφυή με τους λίθους του τοίχου²¹.

Δεξιά και αριστερά της εισόδου, ανάμεσα στους δωρικούς ημικίονες και αμέσως κάτω από το επιστύλιο παρατηρούμε δύο ανάγλυφες ασπίδες με γραπτή διακόσμηση (Εικ. 5). Εξέχουν αρκετά, λαξεύτηκαν αρχικά πάνω στο λίθο και στη συνέχεια με τις στρώσεις του κονιάματος, παρόμοιου με του εσωτερικού του τάφου, πήραν την τελική κυρτή μορφή τους. Έτσι στο σχεδόν επίπεδο κεντρικό τμήμα του λίθου τοποθετήθηκε το υπόστρωμα από τη γνωστή λάσπη με άχυρα, μέγιστου πάχους 0,02 μ., που επικαλύφθηκε από το γκριζόλευκο κονίαμα μέγιστου πάχους 0,009 μ. και ακολούθησε τέλος το λεπτότερο κονίαμα πάχους 0,003 μ. που κάλυψε ολόκληρη την επιφάνεια· διάμετρος 0,72 μ. η προς τα αριστερά μας και 0,69 μ. η προς τα δεξιά (Σχ. 7).

Από τη γραπτή τους διακόσμηση —ο καθαρισμός δεν έχει ολοκληρωθεί— και προς τα αριστερά μας, διακρίνουμε δύο επάλληλες ταινίες, μία καστανοκίτρινη και μία ρόδινη, που πλαισιώνουν πιθανόν φυτικά μοτίβα του κέντρου. Τα χρώματα είναι μωβ και κίτρινο, ενώ μεγάλο τμήμα έχει καταστραφεί και στην προς τα δεξιά μας ασπίδα τα χρώματα έχουν ξεθωριάσει.

Παρόμοιες διακοσμητικές ασπίδες, σχηματισμένες από κονίαμα, απεικονίζονται στην πρόσοψη του τάφου του Πρίγκιπα στη Βεργίνα²² και στην πρόσοψη του προθαλάμου του μεγάλου τάφου των Λευκαδίων²³.

Το επιστύλιο ύψους 0,21 μ. επιστέφεται με ταινία πλάτους 0,03 μ., κάτω από την οποία διαμορφώθηκαν οι κανόνες με τις έξι σταγόνες, αντίστοιχα κάτω από τα υπερκείμενα οκτώ τρίγλυφα.

Κανόνες με δύο σταγόνες δεξιά (Εικ. 3) και τρεις προς τα αριστερά μας δηλώνονται και στα άκρα των δύο αθέατων μακρικών πλευρών, όπως άλλωστε και όλη η προς τα δεξιά μας πλευρά του θριγκού που δεν καταστράφηκε, συνεχίζει τη διαμόρφωση των αρχιτεκτονικών της στοιχείων προς την πλάγια πλευρά και δίνει την ψευδαίσθηση ότι πρόκειται για περίοπτο μνημείο.

Τα τρίγλυφα, τέσσερα πάνω από κάθε άξονα δωρικού ημικίονα, δύο στα μετακίονια και δύο στα πάνω από την είσοδο διαστήματα, φέρουν δύο ολόκληρες γλυφές, με καμπύλες τις πάνω απολήξεις, και από μία μισή στα άκρα με σκουλαρίκι· ύψος 0,35 μ. και μέχρι το γείσο 0,43 μ., η ταινία πάνω από τις μετόπες και τρίγλυφα

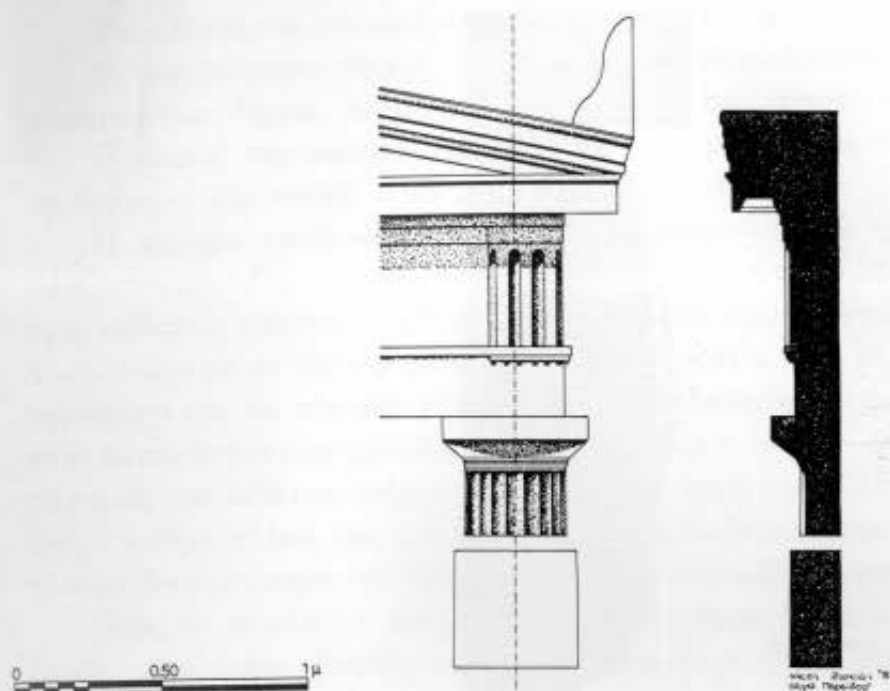
20. Βλ. Φ. Πέτσα, ό.π. 61 και σημ. 2, με αναφορά για ανάλογο φαινόμενο σε πολλά μνημεία εκτός των μακεδονικών τάφων.

21. Εκτός από τους τέσσερις ημικίονες τα υπόλοιπα μορφολογικά στοιχεία της δωρικής πρόσοψης έχουν λαξευτεί πάνω στους λίθους του τοίχου με τον οποίο είναι συμφυή και δεν αποτελούν αυτοτελή μέλη που ενσωματώθηκαν. Το κονίαμα που καλύπτει τις επιφάνειες έξω και μέσα δεν επέτρεψε τη σχεδιαστική αποτύπωση των λίθων.

22. Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα, Οι βασιλικοί τάφοι, (1984) 198, εικ. 160.

23. Φ. Πέτσας, ό.π. 39, 56-60, με διεξοδική ανάλυση για τον προορισμό και το συμβολισμό τους.

Σχ. 6. Πρόσοψη και τομή στο θριγκό.

μετρά 0,055 μ. Το μήκος τους όπως και των κανόνων είναι 0,24-0,245 μ. Τα ακραία μεταξόνια μετρούν 1,26 μ. και το μεσαίο 1,77 μ.

Το πλάτος των δύο ακραίων μετοπών, η προς τα αριστερά με τα δύο τρίγλυφα σώζεται εκτός του τάφου, είναι 0,40 μ. και των υπολοίπων πέντε 0,35 μ.²⁴

Από το αέτωμα παρέμεινε στη θέση του το προς τα δεξιά μας άκρο με τμήμα του οριζόντιου και επαέτιου γείσου με το ακρωτήριο²⁵ (Εικ. 1, 3, Σχ. 1, 6). Το ύψος μέχρι την κορυφή του τριγώνου του αετώματος θα έφθανε τα 0,69 μ.

Η μετάβαση γίνεται με κανόνα και λέσβιο κυμάτιο στο οριζόντιο γείσο και το μέτωπό του επιστέφεται από παρόμοιο λέσβιο κυμάτιο.

Εξέχει από το τύμπανο του αετώματος κατά 0,04 μ. και έχει ύψος 0,13 μ.

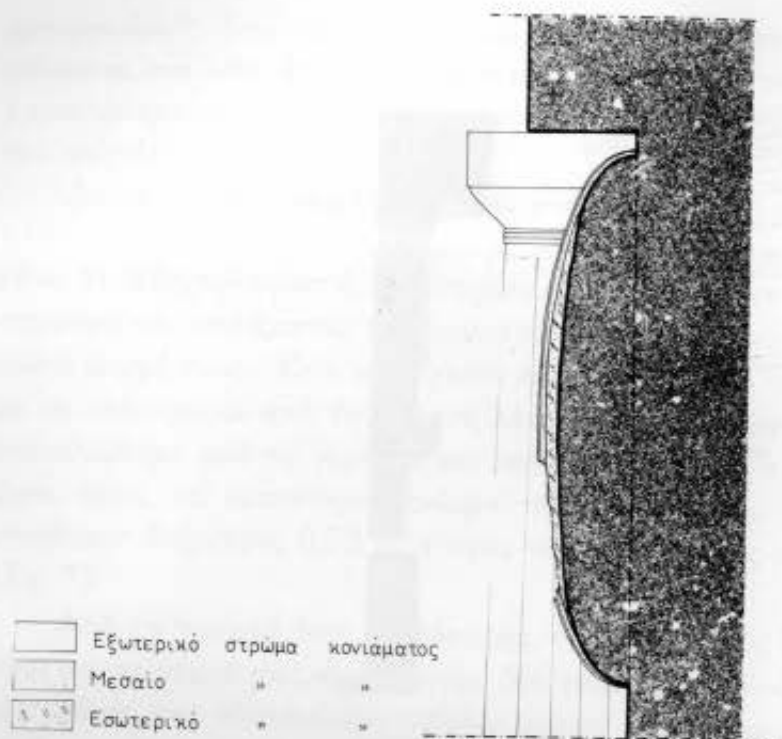
Το ύψος του τυμπάνου του αετώματος υπολογίζεται σε 0,43 μ. και το μήκος 4,23 μ.

Το επαέτιο γείσο με τη συμφυή σίμη έχει ύψος 0,21 μ.

Το προς τα δεξιά μας σωζόμενο ακρωτήριο, ύψους 0,40 μ. με πρόσωπο στην μπροστινή αλλά και πλάγια δίνει τον ακραίο κατακόρυφο άξονα του τάφου.

24. Είναι προφανής η ακρίβεια, η συμμετρία και η ισορροπία που υπάρχει στις αναλογίες των μελών της πρόσοψης με αποτέλεσμα να δίνουν στον τάφο μνημειακό χαρακτήρα. Βλ. και Φ. Πέτσας, ό.π. 83 κ.ε., όπου χαρακτηρίζεται σαν παρακινδυνευμένη η σύγκριση των αρχιτεκτονικών στοιχείων των εικονικών, άλλωστε, προσόψεων των τάφων με υπέργεια περίοπτα οικοδομήματα για την εξαγωγή χρονολογικών και τεχνοτροπικών συμπερασμάτων.

25. Είναι απολύτως δυνατή η αποκατάσταση της πρόσοψης, η αναστήλωσή της με τα αρχιτεκτονικά μέλη που σώζονται σε καλή κατάσταση εκτός του τάφου.

Σχ. 7. Τομή της σπιδας.

Ελεύθερα ακρωτήρια δεν συναντάμε συχνά στους μακεδονικούς τάφους²⁶. Το ωραιότερο παράδειγμα αντιπροσωπεύεται στο λεγόμενο τάφο των Ανθεμίων στα Λευκάδια²⁷.

Μιλήσαμε για τη γραπτή διακόσμηση των σπιδών. Μολονότι η διατήρηση των χρωμάτων δεν είναι καλή και ο καθορισμός δεν έχει ολοκληρωθεί, μπορέσαμε να διακρίνουμε το μπλε χρώμα στα τρίγλυφα και στους κανόνες με τις σταγόνες, το ρόδινο στην ταινία του επιστυλίου και σε δόμο από το τύμπανο του αετώματος εκτός του τάφου, ίχνη διακόσμησης σε χρώμα καστανοκόκκινο.

Ο τάφος καλύπτεται με ενιαία καμάρα στο θάλαμο και προθάλαμο (Σχ. 2). Για λόγους προστασίας —το στέγαστρο δεν έχει αποπερατωθεί— δεν αφαιρέσαμε το χρώμα από την καμάρα.

Οι διαστάσεις του θαλάμου είναι: μήκος 4,12 μ. δυτικά και 4,05 μ. ανατολικά, πλάτος 3,37 μ., ύψος 3,37 μ. Ο προθάλαμος έχει διαστάσεις: 1,90 μ. μήκος, 3,39 μ. πλάτος στα βόρεια, 3,37 μ. πλάτος νότια, 3,34 μ. ύψος. Το δάπεδο εδώ βρίσκεται κατά 0,03 μ. ψηλότερα από αυτό του θαλάμου (Σχ. 2, 3).

26. Βλ. Φ. Πέτσας, ό.π. 80, σημ. 1, για ακρωτήρια σε ανάγλυφο αέτωμα μικρών τάφων, όπως του Λύσωνα και Καλλικλή, Δίου-Καρύτσας, του Σέδες και Αγίου Αθανασίου Ι. Ανάγλυφα ακρωτήρια διακρίνονται και στο «ιδιόρρυθμο υψηλό γείσο» πάνω από το αέτωμα του μεγαλύτερου από τους τρεις μακεδονικούς τάφους του τύμβου Μπέλλα στη Βεργίνα, βλ. σημ. 14.

27. Αικ. Ρωμοπούλου, ΑΑΑ VI, 1973, 87 κ.ε., Β. Güssel, ό.π. 192-199 και σημ. 987 με αναφορά σε τάφους με ακρωτήρια (Αγίου Αθανασίου Ι και ΙΙ, Δίου ΙΙ, Καρύτσας και Λευκαδίων ΙΙΙ, Λύσωνα και Καλλικλή).

Το πλάτος και το ύψος των θαλάμων σχεδόν συμπίπτουν.

Οι κατακόρυφοι τοίχοι, ύψους 1,70 μ., αποτελούνται από τέσσερις σειρές ανισομεγέθων δόμων, μέγιστου ύψους 0,56 μ. και μέγιστου μήκους 1,36 μ.

Ο κύκλος της καμάρας έχει ακτίνα 1,67 μ., αγγίζει δηλαδή το δάπεδο του προθαλάμου και απέχει 0,03 μ. από του θαλάμου²⁸.

Η καμάρα αποτελείται από 15 σειρές θολιτών²⁹ και η γένεσή της τονίζεται μόνο στον προθάλαμο από λευκή πλαστική ταινία ύψους 0,28 μ. που περιτρέχει και τους κάθετους τοίχους των θυραίων ανοιγμάτων και αντιστοιχεί σε δόμο ασβεστολικού τόφου με το ίδιο ύψος (Εικ. 2, 6). Μολονότι ο ίδιος δόμος και στο αυτό ύψος περιτρέχει και τις πλευρές του θαλάμου, δεν εξαιρείται με κονίαμα όπως συμβαίνει στην πλειονότητα των μακεδονικών τάφων, όπου η ταινία —καταληπτήρας σημαίνει το πέρασ των κάθετων τοίχων και τονίζει την αρχή της γένεσης της καμάρας. Πάνω από το δόμο-πλάκα του θαλάμου και με βεβαιότητα στην ανατολική και δυτική πλευρά διαπιστώσαμε την ύπαρξη σιδερένιων καρφιών για ανάρτηση κτερισμάτων³⁰.

Όλες οι επιφάνειες στο εσωτερικό του τάφου, θάλαμο και προθάλαμο, είναι λευκές, ενιαίες και αδιάθρωτες από κονίαμα με εξαίρεση βέβαια τα περιθυρώματα και την πλαστική ταινία του προθαλάμου.

Το εσωτερικό θυραίο άνοιγμα βρίσκεται στον ίδιο άξονα με το εξωτερικό, έχει ύψος 2,20 μ. και πλάτος κάτω 1,13 μ. και πάνω 1,05 μ. Κάτω υπάρχει κατώφλι, εξέχει 0,07 μ. από το δάπεδο του θαλάμου και 0,03 μ. από του προθαλάμου, από την πλευρά του οποίου διακοσμείται με ανάγλυφες από κονίαμα παραστάδες και υπέρθυρο (Εικ. 2, Σχ. 5).

Στα δύο δάπεδα διαπιστώσαμε την παρακάτω διαμόρφωση. Πάνω-πάνω υπάρχει λεπτή στρώση πάχους 0,015 μ. από γκριζόλευκο εύθριπτο υλικό, κάτω στρώση από κοκκινόχρωμα με μικρά πετραδάκια, όμοιο με το φυσικό κοκκινόχρωμα της περιοχής πάχους 0,11 μ. και ακολουθεί το στρώμα της λατύπης που υπάρχει σαν υποθεμελίωση σ' όλο το κτίριο. Τη διαμόρφωση³¹ αυτή παρακολούθησαμε ιδιαίτερα στη ΒΑ γωνία του θαλάμου σε τομή αρχαιοκαπήλων (βλ. σημ. 4). Ο δόμος κάτω από τον πρώτο ορατό στο σημείο αυτό έχει ύψος 0,32 μ.

Σαν συμπέρασμα από την αρχιτεκτονική εξέταση³² προκύπτει, ότι ο τάφος της

28. Βλ. Δημ. Παντερμαλής, ό.π. 175-6, όπου αμφισβητείται η παλιά αρχή ότι αποτελεί ένδειξη για χρονολόγηση η απόσταση του κύκλου της καμάρας από το δάπεδο.

29. Τον ίδιο αριθμό σειρών έχει η καμάρα του θαλάμου του τάφου των Λευκαδίων, Φ. Πέτσας, ό.π. 31, η καμάρα του τάφου της Σταυρούπολης Ξάνθης, Χ. Μακκαρόνας, ΠΑΕ 1953, 137 και ο νέος τάφος στην περιοχή Χαριλάου Θεσσαλονίκης, Μ. Τσιμπίδου, Μακεδονικά 25, 1985-86, 117 κ.ε. Την συνάδελφο κ. Μ. Τσιμπίδου ευχαριστώ θερμά που μου διέθεσε το χειρόγραφο πριν από τη δημοσίευση της μελέτης.

30. Βλ. Δ. Παντερμαλής, ό.π. 157, σημ. 2, για τη χρήση τους και από νεότερα παρδείγματα, Μ. Ανδρόνικος, Βεργίνα, οι βασιλικοί τάφοι, (1984) 198 για τον τάφο του Πρίγκηπα.

31. Πρβλ. παρόμοια διαμόρφωση στον τάφο του Kinch, Αικ. Ρωμισπούλου - Ιωάν. Τουράτσογλου, ΑΕ 1971, 150, 153.

32. Για τη χρονολόγηση του τάφου θα επανέλθουμε στο β' μέρος με την παρουσίαση των

Σπηλιάς Εορδαίας αποτελεί ένα αξιόλογο δείγμα στη σειρά των μνημειακών Μακεδονικών τάφων, ο καθένας από τους οποίους, όπως ήδη έχει τονισθεί, αποτελεί ειδική περίπτωση, και ότι ο τεχνίτης-εμπνευστής του που κατείχε όλα τα διδάγματα του είδους, πρωτοτύπησε στην επιλογή των στοιχείων της πρόσοψης.

Έδεσσα,

Εφαρεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιόδη

κτηρισμάτων των ταφών, τα οποία σε αντίθεση με την μνημειακότητα του τάφου δε διακρίνει καμία ιδιαίτερη ποιότητα. Τα πρωιμότερα μπορούν να χρονολογηθούν στα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα.

1. Σπηλιά Εορδαίας. Η πρόσοψη του μακεδονικού τάφου. 2. Άποψη του εσωτερικού του μακεδονικού τάφου.
3. Άποψη τμήματος της ανωδομής.

4

6

5

4. Σπηλιά Εορδαίας. Άποψη του θυραίου ανοίγματος από το εσωτερικό. 5. Ανάγλυφη ασπίδα με γραπτή διακόσμηση.
6. Άποψη του θυραίου ανοίγματος από το εσωτερικό.